

Фенко Марія Ярославівна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

E-mail: maria_fenko@ukr.net; fenko.mariya@vnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2000-2348>

Кордиш Ольга Ігорівна

студентка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

E-mail: ola.schukalo@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8241-8719>

Мовленнєва діяльність крізь призму синергетичної методології дошкільної лінгводидактики

Стрімкий розвиток новітніх наукових парадигм вимагає якісно нового підходу до аналізу дошкільної лінгводидактики та її інтерпретації з погляду постнекласичних теорій. Дошкільна лінгводидактика як галузь вимагає ґрунтовного та якісно нового дослідження з урахуванням новітніх наукових парадигм. Лінгводидактика – складна система. У зв'язку з чим синергетику вважаємо її новою філософією. У такому контексті можна говорити про синергетичну методологію дошкільної лінгводидактики як новий вимір освітнього процесу, тобто міждисциплінарний синтез. Новітній етап постнекласичної науки характеризується інтегративною тенденцією, а еволюційно-синергетична картина світу слугує схемою для опису, пояснення і передбачення динаміки складних систем будь-якої природи.

Інтерпретація мови, мовлення та мовленнєвої діяльності як синергетичних систем зумовлена їх внутрішньою неоднорідністю, багатовимірністю, комунікативною відкритістю тощо. Нелінійність мови як функційної системи реалізована на рівні внутрішніх флуктуацій (спонтанне утворення нових значень, слововживань, варіативність змісту в різних культурних контекстах, вплив комунікативного середовища). Саме неєврівноваженість та нелінійність комунікативної складової частини мови уможливорює гнучкість, властиву живим мовам, зберігаючи власну цілісність та ідентичність, наприклад, під впливом соціокультурного розвитку відбувається зникнення певних лексичних виразів і поява низки нових.

Синергетичну парадигму вважаємо ефективною методологією для дослідження структури мовних умінь і навичок, розробки науково обґрунтованих методів удосконалення та всебічного мовленнєвого розвитку дитини в полі дошкільної лінгводидактики.

Ключові слова: дошкільна лінгводидактика, лінгвосинергетика, синергетика, методологія, інтеграція, еволюція, мовленнєва діяльність.

Вступ. Мовна освіта, формування свідомої мовної особистості українця – надзвичайно актуальне питання та вимагає якісно нового підходу. У сучасній лінгводидактиці спостерігаємо постійну динаміку: відхід від усталених методів і прийомів навчання, пошук інноваційних засобів мовної освіти, тяжіння до європейського освітнього простору та поглиблення взаємозв'язків методики навчання мови із суміжними науками (філософією, психологією, лінгвістикою, психолінгвістикою, дидактикою, галузевими методиками, етнопедагогікою, синергетикою, антропологією, інформатикою тощо). Власне, тому сучасна лінгводидактика як галузь вимагає ґрунтовного та якісно нового дослідження з урахуванням новітніх наукових парадигм.

Мовна особистість знаходить свою реалізацію в мовленнєвій діяльності, адже остання – домінантна діяльність людини. Відомо, що механізми мовлення залежать від біологічних, соціальних і когнітивних можливостей людини, її індивідуальних мовленнєвих здібностей.

У полі нашого наукового пошуку й аналізу перебуває власне дошкільна лінгводидактика, яка слугує підґрунтям формування та становлення мовної особистості дитини, формування та розвитку мовленнєвої діяльності. Основоположником і теоретиком нової наукової вісі – української дошкільної лінгводидактики – вважають А. Богуш. Науковиця наполягає, що сучасна українська дошкільна лінгводидактика – це самостійна галузь педагогічної науки, ґрунтована на міцних наукових засадах,

збагачена досвідом навчання дітей української мови, яка розвивається за загальними законами лінгводидактики і має особливості, що відрізняють її від шкільної лінгводидактики (Богуш, 2004).

Аналізуючи українську лінгводидактику поч. XXI ст., на нашу думку, доцільно враховувати науковий доробок видатних мовознавців: Б. Антоненка-Давидовича, І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, О. Лаврінець, Л. Мацько, В. Німчука, О. Пономарева, С. Омельчука й ін.; та педагогів: А. Богуш, М. Вашуленка, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіної та ін. Огляд наукових джерел, присвячених розв'язанню проблематики синергетичної парадигми у сучасній науці та культурі, засвідчив, що перебуває в центрі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників. Сучасний етап розвитку інституту освіти в контексті синергетичного підходу, на основі якого формується новий стиль мислення та знання, можливості та перспективи синергетичної парадигми в побудові моделей розвитку соціокультурних і освітніх процесів, доміантної позиції в них людини розробляють В. Кремень, В. Буданов і ін. (приділено значну увагу інноваційним моделям освітньої діяльності, синергетичним принципам самоорганізації соціальних систем, методології синергетики у міждисциплінарних дослідженнях тощо).

Відомо, що термін «лінгводидактика» уперше було визначено як систему нових напрямів і підходів, які сформувались у викладанні та вивченні мов унаслідок інтеграції двох наук – лінгвістики й дидактики (Фенко, 2020). Нині лінгводидактику прийнято трактувати як педагогічну галузь науки, яка вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок у дітей; засоби, форми, методи та прийоми навчання дітей мови, що відображає і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки.

Т. Котик стверджує, що українська дошкільна лінгводидактика зорієнтована не на довільний абстрактний мовний матеріал, вільний від мовотворчих традицій певного народу, а використовує і мовну систему, і мовленнєві традиції українського народу, які безпосередньо пов'язані у своєму розвитку з його історією та культурою. Дошкільною її названо тому, що об'єктом її пізнання є діти як носії мови від народження до часу їх вступу до школи. Крім того, за всіма ознаками сучасного стану цієї науки вона – компонент загальної теорії мови – лінгводидактики, а отже, як теорія – це форма організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та значимі зв'язки об'єкта такої теорії (Котик, 2005).

Стрімкий розвиток новітніх наукових парадигм вимагає якісно нового підходу до аналізу дошкільної лінгводидактики та її інтерпретації з погляду постнекласичних теорій. Варто зазначити, що еволюція наукової думки у сучасному світі базована на визначених новітніх тенденціях і зорієнтована на загальнонаукову інтеграцію, тобто зближення й пошук точок дотику, виокремлення спільних методик дослідження різногалузових дисциплін. Домінантним у зазначеному підході є бажання досліджувати світ як єдине взаємопов'язане ціле. Саме тому у сфері наукових зацікавлень учених перебувають не специфічні особливості різнорівневих форм матерії – біологічної, фізичної, психічної, соціальної та культурної, а наскрізні явища та процеси (Фенко, 2018).

Вважаємо, що серед постнекласичних теорій найбільш ваговою є синергетика. Правомірним і виправданим, на нашу думку, є твердження, що постнекласична наука – сучасний етап наукового розвитку (друга пол. XX ст. – поч. XXI ст.), що має революційний характер і характеризується кардинальними змінами ідеалів, норм, структур, уявлень тощо. Ключовий напрям – інтеграція, яка стимулює появу загальнонаукових компонентів у структурі науки. Так, у результаті синтезу нині формується єдина еволюційно-синергетична картина світу, тобто цілісний образ матерії, що перебуває у постійному процесі розвитку. Ключовими вважаємо три ідеї – універсальний еволюціонізм, системність і самоорганізацію. Синергетика, вивчаючи закони самоорганізації складних систем, пропагує ті універсальні закони їх розвитку, у яких відчуваємо нагальну потребу. Синергетика містить творчий потенціал, пронизуючи сферу багатьох наукових напрямів, зокрема й у сферу педагогічного знання, що знаходить відбиток у царині педагогічної думки та зумовлює появу нового педагогічного напрямку – педагогічної синергетики, становлення якої зумовлене логікою розвитку освітньої сфери в контексті історичної динаміки людської цивілізації (Фенко, 2019).

Загалом синергетичний підхід в освіті – цілісна методологія навчально-виховного процесу, ґрунтована на засадах синергетики та системного мислення. Синергетика – галузь знань, яка досліджує взаємодію складних систем і змін від зазначеної. Ключове спрямування синергетичного підходу в освіті, на нашу думку, полягає у такому: навчання та розвиток особистості реалізуються краще через взаємодію, взаємозалежність і самоорганізацію в навчально-виховному процесі. Власне, синергетичний підхід цінний тим, що сприяє:

- розвитку глибокого розуміння матеріалу;
- засвоєнню ключових навичок (комунікація, розв'язання проблем, критичне мислення, співпраця тощо);

- адаптації та діяльності особистості у складних змінних системах;
- поширенню активного навчання та підвищенню мотивації;
- ефективному, гнучкому та адаптивному навчанню, що сприяє пізнанню та розумінню світу та викликів сучасного суспільства.

Синергетика як теорія самоорганізації складних систем описує спільне в їх розвитку. Лінгводидактика – складна система. У зв'язку з чим синергетика, що нині перебуває в полі досліджень різних наук, стає її новою філософією. У такому контексті можна говорити про синергетичну методологію дошкільної лінгводидактики як новий вимір освітнього процесу, тобто міждисциплінарний синтез.

Мета та завдання дослідження. Активне поширення синергетичних ідей у сучасній науці вважаємо дієвим чинником, який дозволяє інтегрувати знання різних галузей знань для вироблення варіативних шляхів пошуку істини з урахуванням низки факторів. Синергетика пропонує універсальну еволюційну картину світу, а ключові синергетичні ідеї слугують засобом гуманітаризації освіти, своєрідним методологічним інструментом під час дослідження психології, мови, дидактики та механізмів творчості тощо. Мета статті – охарактеризувати специфіку розвитку мовленнєвої діяльності дітей із позиції синергетичної парадигми в площині дошкільної лінгводидактики, яка зорієнтована на формування особистості, що саморозвивається.

Для розв'язання окресленої проблеми та досягнення мети використано такі **методи**: теоретичні: аналіз педагогічних, психологічних і навчально-методичних джерел із теми дослідження; їх систематизація й узагальнення; емпіричні: добір і обробка емпіричних даних (спостереження, бесіди, вивчення навчально-виховної документації тощо).

Результати дослідження. Нині не існує єдиної теорії синергетики. Здебільшого можемо говорити про існування низки концепцій, які сформувались на основі різних сфер наукових знань, взаємодоповнюючи себе. Цікавою вважаємо теорію самоорганізації Г. Ханкена чи теорію катастроф Р. Тома і теорію синергетичної соціології Н. Лумана тощо, оскільки вони слугують основою для пізнання процесів розвитку, створюючи єдину цілісну картину руху матерії від простих форм до складних систем.

Саме Г. Хакен запропонував термін «синергетика» на позначення наукового напрямку кін. XX ст., самоорганізація нелінійного середовища відбувається через спільну узгоджену дію її елементів (Haken, 2002). Синергетику пов'язують не лише з процесами виникнення упорядкованих структур із хаосу, а й з існуванням динамічних відкритих систем, що самоорганізуються, до входження їх у стан «детермінованого хаосу», до виникнення ієрархічних складних структур у цьому стані. Як стверджував Г. Хакен, «синергетика росте звідусіль» (Haken, 2002).

Пропонуємо вважати синергетику загальнонауковою теорією самоорганізації, зорієнтовану на аналіз відкритих нерівноважних систем різної природи (природних, соціальних, когнітивних тощо). Синергетика слугує підґрунтям єдиної методологічної парадигми та філософії наших уявлень про побудову світу. Тобто уможлиблює наближення до пізнання універсальних законів розвитку Всесвіту, що самоорганізується. Домінантними тезами синергетичної інтерпретації світу вважаємо: 1) складноорганізовані системи; 2) мікрофлуктуації породжують макроструктури за допомогою твірного потенціалу хаосу; 3) варіативність розвитку складних систем у точках біфуркації; 4) нестабільність становить одну із ключових умов динамічного розвитку, бо лише такі системи здатні до самоорганізації; світ можна розуміти як ієрархії середовищ із різною нелінійністю.

Синергетика освіти постає як цілісна методологія навчання і виховання. Власне, синергетичність освітнього процесу можна умовно представити так (рис. 1):

Рис. 1. Синергетика освіти

Обговорення результатів. Беззаперечним вважаємо те, що мовленнєва сфера людини – відкрита. Відкриті системи – це системи незворотні з урахуванням домінантного фактора часу. У таких відкритих

системах також варто враховувати випадкові фактори або ж флуктуаційні процеси. Пропонуємо виокремити такі ознаки мовленнєвої сфери як системи із синергетичними характеристиками:

- мова – ієрархічно складна система, яка містить багато елементів і підсистем;
- мова – відкрита система, що здатна вільно обмінюватися енергією та інформацією з навколишнім світом;
- мова – нерівноважна система, яка під впливом мовленнєвої діяльності змінюється, вдосконалюється, еволюціонує;
- мова – нелінійна система, розвиток якої важко спрогнозувати, оскільки вона розвивається під впливом низки факторів;
- мова – дисипативна система (одночасне фізичне та духовне існування можливе за умови обміну із середовищем енергією й інформацією).

Отже, із синергетичного погляду мовленнєву сферу ідентифікуємо як складноорганізовану, дисипативну, відкриту, нелінійну систему з урахуванням діяльностей та біосоціального аспектів.

У контексті нашого дослідження варто згадати ще одне ключове поняття синергетики – атрактор. «Атрактори – реальні структури у відкритих нелінійних середовищах, на які виходять процеси еволюції у цих середовищах у результаті згасання в них перехідних процесів» (Haken, 2000). Урахувавши це твердження, можемо спрогнозувати розвиток синергетичних систем. Отже, мовленнєвий розвиток дитини відбувається крізь призму управління фактично саморозвитком, самоорганізацією мовленнєвої сфери діяльності індивіда, яка за своїми ознаками є синергетичною системою.

Інтерпретація мови, мовлення та мовленнєвої діяльності як синергетичних систем зумовлена їх внутрішньою неоднорідністю, багатовимірністю, комунікативною відкритістю тощо. Нелінійність мови як функційної системи реалізована на рівні внутрішніх флуктуацій (спонтанне утворення нових значень, слововживань, варіативність змісту в різних культурних контекстах, вплив комунікативного середовища). Саме нерівноваженість та нелінійність комунікативної складової частини мови уможливорює гнучкість, властиву живим мовам, зберігаючи власну цілісність та ідентичність, наприклад, під впливом соціокультурного розвитку відбувається зникнення певних лексичних виразів і поява низки нових.

Нелінійність мовленнєвої діяльності, яка передбачає множинність якісно відмінних шляхів її розгортання, зорієнтована на ймовірнісне бачення світу. Саме тому в основі системного моделювання мовленнєвого розвитку дитини потрібно ставити особистість як соціально-психологічну систему, що самоорганізується. Дискурс лінгвосинергетики в дослідженнях мовленнєвої діяльності послуговується базовими концептами синергетики. Він виявляє спонтанність у мовотворенні, дозволяє відстежити вплив комунікативного середовища на зміст мовних конструкцій. Аналіз співвідношення інтеріоризованого змісту тексту з ментальним змістом його мовця, реконструйованим в аналізі, пошук семантичної цілісності тексту, вивчення функцій тексту в межах мовленнєвої діяльності учасників комунікації дозволили психолінгвістиці наблизитися до проблеми репрезентації мовленнєвої діяльності індивіда у вербальній її об'єктивації. Вивчаючи змістовий аспект мовленнєвої діяльності як індивідуалізований феномен, лінгвосинергетика здійснює пошук універсалій (стійких кореляцій елементів і структур комунікативних процесів), які практично неможливо пояснити в термінах традиційної психолінгвістичної та педагогічної парадигм.

Висновки. Отже, новітній етап постнекласичної науки характеризується інтегративною тенденцією, а еволюційно-синергетична картина світу слугує схемою для опису, пояснення і передбачення динаміки складних систем будь-якої природи. Синергетичну парадигму вважаємо ефективною методологією для дослідження мовленнєвої діяльності, структури мовних умінь і навичок дитини, розробки науково обґрунтованих методів удосконалення й усебічного мовленнєвого розвитку дитини в полі дошкільної лінгводидактики. Загалом синергетичний підхід в освіті сприяє дієвості навчально-виховного процесу; готує особистість до викликів сучасності; формує гнучкість відповідно до змін у сучасному світі; розвиває креативність мислення, комунікативні здібності та навички взаємодії.

Література

- Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса. 2004. 176 с.
- Котик Т. Теорія і практика становлення та розвитку української дошкільної лінгводидактики : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 2005. 40 с.
- Кремень В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія. Київ : Педагогічна думка. 2012. 368 с.
- Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019. 356 с.
- Фенко М. Я. Постнекласична наука як осмислення складних динамічних систем: синергетика. *Україна і світ: діалог мов і культур*. Київ : Вид. центр КНЛУ. 2018. С. 347–349.

Фенко М., Стрижеус Л. Синергетична педагогіка в полі постнекласичних наукових парадигм. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 1(12). С. 25–31.

Фенко М. Особливості синергетичної методології в дошкільній лінгводидактиці. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки*. Луцьк. 2020. Вип. 4 (408). С. 49–54.

Шевцов А. Синергетичні принципи проектування педагогічного процесу як системи. *Вища освіта України*. 2003. № 2. С. 115–119.

Haken H. Information and Self-organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems. Berlin : Springer, 2000.

Haken H. Synergetics – An Overview. Emergence in Complex, Cognitive, Social and Biological Systems. New York : Kluwer Academic Publishers: Plenum, 2002.

Speech activity through the prism of synergetic methodology of preschool language teaching

Fenko Mariia

*PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine*

Kordysh Olha

*Student at the Department of General Pedagogy and Preschool Education
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine*

The rapid development of the latest scientific paradigms requires a qualitatively new approach to the analysis of preschool linguistic didactics and its interpretation from the point of view of post-non-classical theories. Preschool linguistic didactics as a branch requires thorough and qualitatively new research taking into account the latest scientific paradigms. Linguistic didactics is a complex system. In connection with which we consider synergetics to be its new philosophy. In this context, we can talk about the synergetic methodology of preschool linguistic didactics as a new dimension of the educational process, that is, interdisciplinary synthesis. The latest stage of post-non-classical science is characterized by an integrative tendency, and the evolutionary-synergetic picture of the world serves as a scheme for describing, explaining and predicting the dynamics of complex systems of any nature.

The interpretation of language, speech and speech activity as synergistic systems is due to their internal heterogeneity, multidimensionality, communicative openness, etc. The nonlinearity of language as a functional system is realized at the level of internal fluctuations (spontaneous formation of new meanings, word usages, variability of content in different cultural contexts, influence of the communicative environment). It is the imbalance and nonlinearity of the communicative component of language that makes possible the flexibility inherent in living languages, while preserving their own integrity and identity, for example, under the influence of socio-cultural development, certain lexical expressions disappear and a number of new ones appear.

We believe that the synergistic paradigm is an effective methodology for studying the structure of language skills and abilities, developing scientifically based methods for improving and comprehensive speech development of a child in the field of preschool linguistic didactics.

Keywords: *preschool's linguodidactics, linguosynergetics, synergetics, methodology, integration, evolution.*

References

Bohush, A. (2004). Movlennyyevyy komponent doshkil'noyi osvity [Speech component of preschool education]. Odesa. 2004. 176 s. [in Ukrainian].

Kotyk, T. (2005). Teoriya i praktyka stanovlennya ta rozvytku ukrayins'koyi doshkil'noyi linhvodydaktyky: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk [Theory and practice of formation and development of Ukrainian preschool language didactics]. 40 s. [in Ukrainian].

Kremen, V. (2012). Synerhetyka v osviti: kontekst lyudynotsentryzmu: monohrafiia [Synergetics in education: the context of human-centeredness]. Kyiv: Pedahohichna dumka. 368 s. [in Ukrainian].

Omelchuk, S. (2019). Suchasna ukrayins'ka linhvodydaktyka: normy v terminolohiyi i movna praktyka fakhivtsiv: monohrafiia [Modern Ukrainian linguistic didactics: terminological norms and speech practice of specialists: monograph]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 356 s. [in Ukrainian].

Fenko, M. (2018). Postneklasychna nauka yak osmyslennya skladnykh dynamichnykh system: synerhetyka [Post-classical science as an understanding of complex dynamic systems: synergetics]. *Ukrayina i svit: dialoh mov i kul'tur – Ukraine and the world: dialogue of languages and cultures*. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. S. 347–349. [in Ukrainian].

Fenko, M., Stryzheus, L. (2019). Synerhetychna pedahohika v poli postneklasychnykh naukovykh paradyhm [Synergetic pedagogy in the field of post-nonclassical scientific paradigms]. *Pedahohichnyy chasopys Volyni – Pedagogical journal of Volyn*. № 1(12). S. 25–31. [in Ukrainian].

Fenko, M. (2020). Osoblyvosti synerhetychnoyi metodolohiyi v doshkil'niy linhvodydaktytsi [Peculiarities of synergetic methodology in preschool language didactics]. *Naukovyy visnyk Shkhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Series: Pedagogical sciences*. Luts'k. № 4 (408). S. 49–54. [in Ukrainian].

Shevtsov, A. (2003). Synerhetychni pryntsypy proektuvannya pedahohichnoho protsesu yak systemy [Synergistic principles of designing the pedagogical process as a system]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education of Ukraine*. № 2. S. 115–119. [in Ukrainian].

Haken, H. (2000). Information and Self-organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems. Berlin: Springer.

Haken, H. (2000). Synergetics – An Overview. Emergence in Complex, Cognitive, Social and Biological Systems. New York: Kluwer Academic Publishers: Plenum.

Accepted: March 24, 2025